

تحرك اجتماعى ميان نسلى در بين شهروندان تهرانى

نوروز هاشم زهى^۱، بهرام قدیمی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۷/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۲۷

چکیده

آمارهای تنبلی اجتماعی و نشانگرهای آن و میزان پایین تحرک اجتماعی صعودی و روند رو به رشد عوامل خطرآفرین آن از مسائل مهم جامعه امروز ایران است. هدف این تحقیق مطالعه میزان و شناسایی عوامل تحرک اجتماعی میان نسلی به عنوان مسئله اجتماعی در بین شهروندان بالای ۲۵ سال کلان شهر تهران است. از درون نظریه‌های مختلف، قدرت اجتماعی، قدرت سیاسی، قدرت فرهنگی، قدرت اقتصادی و قدرت نمادین استخراج و به عنوان عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی سنجش شده است. تحرک اجتماعی میان نسلی به عنوان متغیر وابسته با تفاضل اولین شغل و شغل فعلی پاسخگویان، با اولین شغل و آخرین شغل پدران نشان عملیاتی شده است. روش اصلی پژوهش پیمایش، ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه، حجم نمونه ۱۰۵۴ نفر و شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که فقط ۳۰ درصد مردم تهران تحرک اجتماعی میان نسلی صعودی داشته‌اند که میانگین آن در دامنه‌ای از صفر تا ۱۰۰، برابر با ۲۰ است. قدرت اجتماعی در حد زیاد، قدرت نمادین در حد متوسط، قدرت سیاسی و قدرت اقتصادی در حد خیلی کم و قدرت فرهنگی خانواده نیز در حد اندک بدست آمده است. قدرت اقتصادی و قدرت سیاسی با تحرک اجتماعی میان نسلی دارای همبستگی معنادار بودند. رگرسیون چند متغیره نشان داد که متغیرهایی مانند محل تولد، وضعیت تأهل و شبکه فامیلی بر تحرک اجتماعی میان نسلی تأثیر مستقیم داشته‌اند. $R^2 = 0/042$ نشان می‌دهد رابطه علی بین تحرک میان نسلی و متغیرهای زمینه‌ای بسیار ضعیف است و تحرک میان نسلی چندان از عوامل درون مدل نظری پژوهش تبعیت نمی‌کند. تحقیق نشان می‌دهد بسیاری از عوامل مورد توجه نظریه‌پردازان اجتماعی تأثیری در تحرک اجتماعی میان نسلی شهروندان تهرانی در این مقطع زمانی نداشته‌اند و شرایط تحرک اجتماعی میان نسلی در جامعه تهران از مدل‌ها و عوامل دیگری پیروی می‌کند که مستلزم پژوهش‌های وسیع‌تری است.

واژگان کلیدی: تحرک اجتماعی میان نسلی، قدرت اجتماعی، قدرت فرهنگی، قدرت اقتصادی، قدرت نمادین، قدرت سیاسی.

۱. استادیار گروه علوم اجتماعی و ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شرق، تهران، ایران، نویسنده

مسئول: no_hashemzahi@yahoo.com

۲. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

مقدمه و بیان مسأله

موضوع تحرک اجتماعی در جامعه‌شناسی به عنوان یکی از مباحث بنیادین محسوب می‌شود که در تبیین نظام قشربندی، تغییرات اجتماعی، روند توسعه، تعیین میزان نابرابری، بی‌عدالتی و روندها و الگوهای تبعیض‌آمیز در جوامع، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. تحرک اجتماعی به میزان جابه‌جایی فرد در طبقات و مراتب مختلف اجتماعی اطلاق و غالباً با متغیر شغل سنجیده می‌شود. در جامعه با تحرک اجتماعی بالا، متمرکز کردن منابع کمیاب در دست عده‌ای، به سختی انجام می‌پذیرد. وقتی صاحبان ثروت، قدرت و منزلت بر اثر وقوع تحرک اجتماعی در حفظ موقعیت برتر خویش دچار مشکل باشند، بیشتر احتمال دارد که معیار کسب و نگهداری موقعیت‌های مختلف اجتماعی، کارآیی، قابلیت و شایستگی باشد. تحرک اجتماعی می‌تواند شرایط استفاده بهتر و مؤثرتر از استعدادها و اعضای یک جامعه را فراهم کرده و باعث ایجاد سهولت بیشتر در اجرای کارکردهای اجتماعی شود. تحرک اجتماعی با همبستگی اجتماعی و ثبات سیاسی ارتباط دارد (ملک، ۱۳۸۹: ۹۵ و ۱۹۲). در صورت پایین بودن میزان توقعات افراد برای تحرک، باز شدن فضای تحرک و ارتقا باعث افزایش فوق‌العاده انتظارات می‌شود، به حدی که اگر امکان برآورده شدن این توقعات در جامعه وجود نداشته باشد، افزایش امکان تحرک و ارتقا نه تنها باعث خوشنودی و رضایت و همچنین افزایش انسجام اجتماعی نخواهد شد، بلکه ممکن است اثر معکوس داشته باشد و به شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی کمک کند. تحرک اجتماعی و مرزبندی میان طبقات مانع از بروز جنبش‌های پوپولیستی که بر احساسات و هیجانات مبتنی هستند می‌شود. بسیاری از رفتارهای اجتماعی افراد متأثر از وضع طبقاتی آنهاست (پارسا، ۲۰۰۰: ۱۳). از یک رویکرد رقیب، وجود میزان زیاد تحرک اجتماعی چه صعودی و چه نزولی در جامعه به منزله جلوگیری از جنبش‌هاست، چرا که تحرک اجتماعی صعودی به معنای حاکمیت اصل شایسته‌سالاری و وجود فرصت‌های زندگی و مانع شکل‌گیری آگاهی‌های طبقاتی و گروهی و شاخص جامعه مدنی و باز است و تحرک اجتماعی نزولی باعث می‌شود که فروافتادگان نیز در انتظار بازگشت به پایگاه اجتماعی قبلی باشند. نبود تحرک بی‌نظمی و نارضایتی ایجاد می‌کند. هرچه تحرک اجتماعی بیشتر باشد، تعصب قومی و مذهبی و نیز تضاد طبقاتی فروکش می‌کند و به عقیده دارندورف افراد به جای اینکه ادعای خود را به

عنوان اعضاى يك گروه متجانس مطرح كنند، احتمالاً براى يافتن موقعيتى ممتاز با يكديگر به عنوان افرادى مجزا رقابت مى‌كنند. به عقیده ليپست نوع تحرك اجتماعى، نوع نظام سياسى خاصى را مى‌پروراند (ملك، ۱۳۸۹: ۱۸۵). بنابراین تحرك اجتماعى در برخى حالات و شرايط ممكن است بر همبستگى اجتماعى و ثبات سياسى تأثير مثبت و در برخى حالات تأثير منفى داشته باشد.

با شناسايى تحرك اجتماعى و تعيين عوامل مؤثر بر آن و همچنين بررسى الگوها (ميان‌نسلى، درون‌نسلى و ...) و روند (صعودى، نزولى و ...) تحرك در يك دوره زمانى معين و مقايسه يك کشور با کشورهای مختلف مى‌توان مشخص کرد که امکان پيشرفت و بهبود و تغيير در كيفيت و سطح زندگى، برخوردارى از مزايای و امكانات، ثروت، قدرت و دانش و سلامت اجتماعى براى آحاد جامعه تا چه اندازه و متأثر از چه عواملى است (معصومى راد و نايبى، ۱۳۹۲). اينکه آیا تحرك اجتماعى ناشى از لياقت‌ها و شايستگى‌هاى فردى است و يا ساختار نابرابر و ناعادلانه‌اى چنين مكانيسمى را ايجاد کرده است، با مطالعه تحرك اجتماعى مشخص مى‌شود. از طرف ديگر، شناخت چگونگى جابجايى طبقاتى اين امكان را به سياستگذاران، برنامه‌ريزان در سياستگذارى و برنامه‌ريزى اجتماعى مى‌دهد که در مسيرهاى بازدارنده توسعه اجتماعى برنامه‌ريزى نموده و به پويايى و تحرك اجتماعى کمک نمايند و با عوامل و موانعى که سد راه توسعه اقتصادى اجتماعى مى‌گردند، مبارزه ريشه‌اى داشته باشند. در بعد نظرى با توجه به اينکه در کشور ما در مورد تحرك اجتماعى بحث نظرى و پژوهشى اندكى صورت گرفته اين پژوهش مى‌تواند به افزايش شعاع علمى اين حوزه کمک کند. در بعد کاربردى، اين تحقيق مى‌تواند چشم‌انداز روشنى از وضعيت تحرك اجتماعى در تهران ارائه دهد. نظام تحرك اجتماعى و قشربندى اجتماعى در مقطع کنونى بايد بررسى شود تا با مطالعه وضعيت تحرك اجتماعى اختلال کارکرد نرمال آن مورد توجه قرار گيرد، تا اگر آسيب و مسئله‌اى در جامعه در حال وقوع است، شناسايى شود (ملك، ۱۳۸۹: ۶۲).

بررسى روند تاريخى و تحقيقات مختلف برخى تحولات سازگار با تحرك اجتماعى در ايران را تأييد مى‌کند. از اواخر دهه چهل و اوایل دهه پنجاه، اين تغيير با پديده‌هاى چون صنعتى‌شدن، شهرنشینی و رشد جمعيت و از همه مهمتر مهاجرت همراه شد و پس از انقلاب

اسلامی سرعت بیشتری به خود گرفت (سراقی و دیگران، ۱۳۸۸). طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ قدر مطلق جمعیت روستانشین کاهش پیدا کرده به طوری که رشد سالانه جمعیت روستانشین به نرخ منفی (۰/۶۳-) هم رسیده است. در همین دوره متوسط رشد سالانه جمعیت شهرنشینی ۲/۱۴ بوده است. بعد خانوار در این دوره در روستا شدیدتر از شهر دچار کاهش شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۰). در این تحولات تهران در گروه عمده‌ترین کلانشهرهای جهان قرار گرفت. شهر تهران با بیش از ۸ میلیون نفر جمعیت جامعه‌ای است که تقریباً از همه شهرهای ایران مهاجرپذیری داشته است (اکبری خنجی، ۱۳۸۲). در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ حدود ۳۰۶ هزار نفر در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی دولتی و غیر دولتی استان تهران پذیرفته شده اند که ۳۵/۲ درصد آنها به دانشگاه آزاد اسلامی اختصاص داشته‌اند. در این سال تعداد کل دانشجویان استان تهران بیش از یک میلیون و ۳۶ هزار نفر بوده‌اند. از کل دانشجویان ۱۸/۱ درصد در مقطع کاردانی (فوق دیپلم)، ۶۰/۳ درصد در مقطع کارشناسی (لیسانس)، ۱۶/۸ درصد در مقطع کارشناسی ارشد (فوق لیسانس) و ۴/۹ درصد در مقطع دکتری حرفه ای و تخصصی مشغول به تحصیل بوده‌اند (استانداری تهران، ۱۳۹۲: ۳۹). بر اساس این آمارها حدود ده درصد جمعیت تهران دانشجو بودند و سالانه حدود سیصد هزار نفر فارغ التحصیل می‌شدند که این وضعیت می‌تواند تسهیل‌کننده تحرک اجتماعی صعودی باشد.

از سوی دیگر پژوهش‌های متعددی وجود تحرک اجتماعی صعودی و آینده شغلی نسل‌ها را با تردید روبرو می‌سازد. موسوی و جوادی (۱۳۹۷) از وجود حد متوسط خصلت‌های ناسازگار با پیشرفت و تحرک (مسئولیت‌ناپذیری، کم‌کاری و تن‌پروری) در میان شهروندان کاشان گزارش کرده‌اند. فیروزجائیان و شریفی (۱۳۹۶) نتیجه گرفته‌اند که ۷۰ درصد دانشجویان در دانشگاه مازندران از متوسط به بالا تنبلی اجتماعی دارند. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹) نرخ بیکاری افراد دارای تحصیلات عالی را حدود ۱۴ درصد اعلام کرده است. یافته‌های رحیمی‌زاده (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که علاقه و اشتیاق به کار و بازده شغلی در ایران پایین است. میانگین تنبلی اجتماعی در ایران ۷۸/۱۱ گزارش شده است. این میانگین در میان کلیه کشورهای جهان ۴۶/۸۸، کشورهای عربی ۸۵/۱۳، ایران ۷۸/۱۱، کشورهای آسیای جنوبی ۴۸/۱۳، کشورهای آمریکای لاتین و

کارائيب ۴۴/۴۷، کشورهای آمريکاي شمالي و اروپايي ۳۵/۳۶، است. ايران با فاصله كمى بعد از کشورهای عربى در رتبه دوم تنبلى قرار دارد.

داده‌هاى پيمائش تنبلى در ايران نشان مى‌دهد كه ميانگين ميزان تنبلى در تهران در دامنه‌اى از صفر تا ۱۰۰، ۴۷/۵ است (جوادى يگانه و همكاران، ۱۳۹۰: ۱۲۶). همچنين در گذشته‌ها ملاك و معيار سياسى و امتيازات ساختارى، خانوادگى، قومى، قبيله‌اى، مذهبى و زبانى بيش از صلاحيت‌ها و شايستگى‌هاى فردى و اجتماعى در تحرك اجتماعى داراى ارزش و اعتبار بوده است (غفارى، ۱۳۹۶). در نقطه مقابل پژوهش قابل اعتمادى كه وجود تحرك اجتماعى صعودى گسترده در جامعه را در دهه‌هاى اخير تأييد كند، انجام نشده است. كاهش تحرك اجتماعى و شرايط پيدائش آن مسئله‌اى رو به رشد بوده و جامعه از آن رنج مى‌برد و در مقابل شناخت و آگاهى نسبت به ميزان و آنچه موجبات تحرك اجتماعى ميان‌نسلى را فراهم مى‌سازد، مهم است. هم ميزان تحرك اجتماعى و هم عوامل پيدائش آن و اينكه در شرايط امروزي چه عواملى مى‌تواند تحرك ميان‌نسلى را موجب شود مسئله اجتماعى است. اين تحقيق در پى آن است تا به چند پرسش عمده در باره اين مسئله پاسخ گويد: ۱. تحرك اجتماعى ميان‌نسلى در بين مردان و زنان تهرانى بالای ۲۵ سال چه ميزان است؟ ۲. چه عواملى بر دست يافتن شهروندان تهرانى به تحرك اجتماعى ميان‌نسلى صعودى و نزولى تاثيرگذارند؟ همسو با سؤالات مطرح شده، اهداف اين پژوهش شناسايى ميزان و روند تحرك اجتماعى ميان‌نسلى در شهر تهران و همچنين ارتباط على و همبستگى ميان عوامل مختلف با تحرك اجتماعى مردان و زنان شهر تهران است.

پيشينه تجربى

غفارى (۱۳۹۶) در مقاله بررسى تأثير سرمايه فرهنگى تجسم‌يافته بر تحرك اجتماعى ميان‌نسلى در شهر گرگان كه در بين زنان و مردان ۳۰ تا ۵۴ ساله انجام داد، نتيجه گرفت كه ۸/۶ درصد پاسخگويان داراى تحرك ميان‌نسلى نزولى، ۲۴ درصد داراى تحرك ميان‌نسلى افقى و ۶۷/۴ درصد داراى تحرك ميان‌نسلى صعودى بوده‌اند. وي گزارش كرده است بين سرمايه فرهنگى تجسم‌يافته با تحرك اجتماعى ميان‌نسلى افراد رابطه همبستگى و نه على وجود داشته است و همچنين مردان در مقايسه با زنان تحرك اجتماعى ميان‌نسلى بيشترى داشته‌اند.

زارع و لطفی (۱۳۹۲) در بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تحرک اجتماعی بین نسلی در شهر کرمانشاه در بین مردان ۲۰ تا ۵۰ سال که با حجم نمونه ۳۰۰ نفر انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که، ۱۸/۷ درصد افراد پاسخگو دارای تحرک صعودی، ۲۵/۷ درصد دارای تحرک افقی، ۲۹/۷ دارای تحرک نزولی بوده‌اند و ۲۶ درصد پاسخگویان هیچگونه تحرکی نداشته‌اند. در مورد عوامل تأثیرگذار تحقیق آنان نشان می‌دهد که ۱۸ درصد تغییرات تحرک اجتماعی توسط سرمایه اجتماعی خانواده و پایگاه اجتماعی - اقتصادی و تحصیلات فرد تبیین می‌شود و مابقی به سایر متغیرها مربوط است.

معصومی راد (۱۳۹۰) در رساله دکتری خود با عنوان *عوامل فرهنگی مؤثر بر تحرک اجتماعی* نشان داد در شهر تهران تحرک اجتماعی میان‌نسلی و درون‌نسلی شامل بخش بزرگی از مردان ۳۵ تا ۶۴ ساله شده است و تحرک میان‌نسلی شایع‌تر از تحرک درون‌نسلی است و عامل اخلاق کار بیشترین سهم را در تحرک اجتماعی افراد دارد. همچنین خانواده‌های طبقات بالا اخلاق کار ضعیفی را در فرزندان خود درونی کرده‌اند و برخلاف آن‌ها فرزندان متعلق به طبقات پایین واجد مقادیر بالاتری از ارزش‌ها، عادات و خلق و خوی معطوف به پیشرفت و ارتقا هستند. بر اساس نتایج او فرزندان متعلق به طبقات پایین‌تر ارزش بیشتری به موفقیت، کار و تلاش، تحصیل دانش و حرفه و تخصص قائلند و در اثر گسترش امکانات آموزشی و فرصت‌های فرهنگی در جامعه توانسته‌اند به مدارج بالایی از سرمایه فرهنگی نیز دست یابند و میانگین اخلاق کار از طبقه پایین به سمت طبقه بالا، کم می‌شود.

مقدس (۱۳۷۴) «*ساختار شغلی و تحرک اجتماعی در استان‌های فارس و کهگیلویه و بویراحمد*» در شهرهای شیراز و یاسوج را مطالعه کرده است. نتایج تحقیق او نشان می‌دهد که عامل تحصیلات بر تحرک شغلی مؤثر است و در شیراز تحرک صعودی و در یاسوج تحرک افقی شایع‌تر بوده است. به علاوه در شیراز، زنان بیشتر از مردان متکی به تحصیلات خود و همسران خود بودند.

خدابنده‌لو (۱۳۷۲) در پایان‌نامه ارشد خود «*تحرک اجتماعی بین نسلی در شهر کرمانشاه*» را بررسی کرد و نتیجه گرفت که ۴۰ درصد نمونه تحرک صعودی داشته، ۲۰ درصد در جریان

تحرك نزولى واقع شده و ۴۰ درصد بقيه نيز تحرك نداشته‌اند. مهم‌ترين عامل تعيين‌كننده ميزان تحرك عامل فرهنگى (ميزان سواد و تحصيلات) بوده است.

كانو در تحقيقى در شهر همدان، منحصراً مشاغل بازار را بررسى کرده است و به اين نتيجه رسيده كه نسل قديمى‌تر ساكن بازار بيشتر به كشاورزى مى‌پرداختند، در حالى كه فرزندان آنها به صاحبان حرفه و كسبه تبديل شده‌اند و بالاخره تعداد فروشندگان در زمان تحقيق از ديگر مشاغل بيشتر بوده است. اين محقق دلايل اين تغيير را نوسازى مى‌داند (كانو، ۱۹۷۸: ۳۲۸-۲۹۸).

ويژگى اصلى اغلب اين اندك پژوهش‌هاى پيشين آن است كه سنجش ميزان تحرك اجتماعى به معنای عام و ويژگى‌هاى آن و هم‌چنين سنجش ارتباط همبستگى آن با چند متغير و عامل محدود و كمتر ارتباط على عوامل مختلف را هدف داشتند. تبين عوامل گسترده مؤثر بر تحرك و به طور خاص به تحرك اجتماعى ميان‌نسلى كمتر توجه شده است. برخى تحقيقات نيز كه مدل تبين تحرك اجتماعى را ترسيم کرده‌اند، متغيرهائى مانند شغل خود فرد و شغل پدر او كه در سنجش تحرك اجتماعى دخالت دارند را مجدداً در مدل بعنوان متغيره‌هاى مستقل وارد کرده‌اند. از ديگر ويژگى‌هاى اغلب پژوهش‌هاى داخلى ضعف چارچوب نظرى آنهاست. مهمترين تفاوت پژوهش حاضر با تحقيقات پيشين، جامعيت و شمول عوامل تاثيرگذار تبين شده در درون مدل است. تاکنون هيچ طرحى سنجش ميزان و شناسايى آثار انواع قدرت و سرمايه و پاره‌اى از متغيره‌هاى جمعيتى و زمينه‌اى ديگر مورد مطالعه در اين مقاله را بر تحرك اجتماعى ميان‌نسلى در ميان حجم نمونه بيش از ۱۰۰۰ نفر در كلانشهر تهران و هيچ شهرى در ايران با روش كمى، نظريه‌آزمائى نکرده است.

چارچوب نظرى

در موضوع تحرك اجتماعى ميان‌نسلى، هرچند تفكيك دقيق نظريه‌ها امكان پذير نيست، اما در بررسى رويکردها و نظريه‌ها، دو دسته رويکرد و نظريه قابل تشخيص است. دسته‌اى كه شاخص‌هاى سنجش پاىگاه اقتصادى و اجتماعى، تحرك اجتماعى، نابرابرى و قشربندى اجتماعى را مورد تأكيد قرار مى‌دهند و دسته ديگر رويکردها و نظريه‌هائى كه به عوامل و متغيره‌هاى تاثيرگذار بر پاىگاه اقتصادى و اجتماعى، تحرك اجتماعى، نابرابرى و قشربندى تمرکز دارند، اغلب نظريه‌پردازان در دسته اول قرار مى‌گيرند و دسته دوم اندك هستند. در اين تحقيق

با هدف نظریه‌آزمایی تلاش شد تا از درون نظریه‌ها اولاً شاخص‌های سنجش تحرک اجتماعی و ثانیاً عوامل مؤثر بر افزایش یا کاهش اندازه تحرک اجتماعی استخراج شود.

استنباط نظری شاخص‌های سنجش تحرک اجتماعی

در اندیشه مارکس مالکیت بر ابزار تولیدی (دارایی مادی) و روابط و مناسبات تولید (لایه‌های عمده مشاغل)، دو شاخص با اهمیت برای سنجش تحرک و پایگاه اجتماعی و اقتصادی محسوب می‌شود (کوزر، ۱۳۷۰: ۸۱). درآمد، مالکیت و ثروت و تحصیلات با تکیه بر نظریهٔ ماکس وبر نیز شاخص با اهمیت برای سنجش پایگاه و تحرک استنباط می‌شود. با استنباط از مفهوم تقسیم کار دورکیم، شغل شاخص مناسبی برای تعیین میزان تحرک اجتماعی و پایگاه است (آرون، ۱۳۷۰: ۳۴۶). از نظر پارسونز هر فرد یا قشر اجتماعی که کارکرد آن بیشتر در جهت تحقق بخشیدن به ارزشهای جامعه باشد، در قشربندی اجتماعی رتبهٔ بالاتری را نسبت به سایر اقشار تصاحب می‌کند و پاداش بیشتری می‌گیرد. از نظر او دارایی مادی مهمترین شاخص سنجش پایگاه اجتماعی اقتصادی و تحرک اجتماعی است. ابن خلدون نیز شغل و ثروت را مورد تأکید قرار می‌دهد (ملک، ۱۳۸۹: ۴۴). از نظر وارنر شغل و از نظر دارندورف ثروت و دارایی از شاخص‌های پایگاه اقتصادی و اجتماعی هستند (ملک، ۱۳۸۹: ۶۹). بروس کوئن رتبه منزلت شغلی را ملاک سنجش تحرک اجتماعی میان‌نسلی می‌داند. بنابراین در این پژوهش، شغل و به طور مشخص نمرهٔ منزلت شغلی که مورد نظر مارکس، کوزر، ماکس وبر، دورکیم، پارسونز، ابن خلدون، وارنر و بروس کوئن بوده و تحصیلات و درآمد را نیز تحت پوشش قرار می‌دهد، شاخص اصلی تحرک اجتماعی میان‌نسلی در نظر گرفته شده است.

استنباط نظری عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی

در دیدگاه کارکردگرایی، امیل دورکیم بر نقش وضع تأهل، محل اقامت، سن، مهاجرت و رقابت، ارتباط و همبستگی (زندگی در میان شبکه خانوادگی) به عنوان فرصت‌های بسط و شکوفایی استعداد و تحرک اجتماعی اشاره دارد. با استنباط از مفهوم تراکم جمعیت و مفهوم تراکم اخلاقی و استقلال فردی و تمایز میان افراد که در نظریه دورکیم وجود دارد، نوبت تولد، بعد خانوار، انگیزه کار و تخصص و آموزش می‌توانند از عوامل تاثیرگذار بر پایگاه اقتصادی و اجتماعی

باشند. فرصت‌های مناسب برای شکوفایی استعداد و صلاحیت‌های فردی مفهومی گسترده در نظریه دورکیم است که می‌توان محل تولد و مدت اقامت را از آن استنباط کرد (گروپ، ۱۳۷۳: ۱۰۱-۱۰۰). برخی از جامعه‌شناسان مهاجرت گروه‌های روستایی را به شهرها و تغییر شغل، افزایش درآمد و تحصیلات را از عوامل مؤثر تحرك اجتماعى می‌دانند و عقیده دارند که یک یا چند عامل از عوامل مذکور می‌تواند باعث بالا رفتن افراد در قشرهای اجتماعى شود (لاروک، ۱۳۴۶: ۵۵). تالکوت پارسونز هم، ۱. دارایی (مایملک)، مادی (ثروت)، غیر مادی و سبک زندگی (هوش، مهارت، آموزش، علم، تکنولوژی)؛ ۲. نحوه اجرای نقش توسط فرد (مدیریت، وابستگی اداری و سیاسى؛ ۳. ویژگی‌ها (جنس، مرجعیت و احترام)؛ ۴. روابط خانوادگی و خویشاوندی (ارتباطات) را از عوامل مؤثر بر پایگاه اقتصادى و اجتماعى می‌دانست. پس از پارسونز، دیویس و مور نقش رضایت شغلی (فرصت برای شکوفایی استعداد) و مهارت شغلی را در تعیین پایگاه اقتصادى و اجتماعى افراد در جامعه جدید مهم ارزیابی کردند. به عقیده کینگزلی دیویس و ویلبرت مور:

الف) در جوامع صنعتی، ارزشهای انتسابی (یا ارثی) جای خود را به ارزشهای تحقیقی یا اکتسابی می‌دهند و یک نظام ارزشی مبتنی بر شایستگی، مکان افراد را در نظام شغلی تعیین می‌کند. ب) مشاغل در جوامع صنعتی بر اساس پاداش‌های مادی و منزلت اجتماعى بر اساس اهمیت کارکردی آنها برای جامعه رده‌بندی می‌شوند، یعنی بر اساس استعداد آنها برای تولید خدمات یا کالاهایی که مورد نیاز جامعه است (ملک، ۱۳۸۹: ۷۰).

در مورد عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعى و پایگاه اقتصادى و اجتماعى، ماکس وبر سه قدرت اقتصادى، اجتماعى و سیاسى را تأکید دارد. اصل و نسب خانوادگی، اخلاق کار، تلاش و فعالیت، باورهای خاص مذهبی، دارایی مادی، عضویت در دیوانسالاری دولتی، عضویت در احزاب و گروه‌های سیاسى، وابستگی سیاسى، میزان اشتهار به نیکی و صلاح متغیرهایی هستند که از نظریه ماکس وبر قابل استخراج هستند و بر تحرك اجتماعى فرد موثرند. از اندیشه دارندورف نیز متغیرهای برخوردارى از مزایای قانونی خاص، عضویت در دیوانسالاری دولتی، دارایی مادی، تخصص و وابستگی سیاسى در قالب سه قدرت اقتصادى، فرهنگى و سیاسى تاثیرگذار بر تحرك اجتماعى استنباط می‌شود (گروپ، ۱۳۷۳: ۱۵۷-۱۵۶). ابن خلدون بر اشتهار

به نیکی و صلاح، جانبداری از نظام سیاسی، وابستگی سیاسی و اداری، داشتن اذن از صاحبان قدرت سیاسی و دارایی به عنوان مولفه های اثرگذار بر تحرک اجتماعی توجه داشته است. میزان جانبداری از نظام سیاسی در مقابل بیگانه و میزان دفاع از ایدئولوژی حکومتی به عنوان متغیرهای سیاسی تعیین کننده پایگاه اجتماعی، اقتصادی و تحرک اجتماعی از سوی لنسکی مطرح است. روشن ترین دسته بندی در مورد عوامل مؤثر بر پایگاه اقتصادی، اجتماعی و تحرک اجتماعی را در نظریه پیر بوردیو می توان یافت. بوردیو معتقد است که نظام های مختلفی از جهت تفاوت در بهره مندی از قدرت یا سرمایه وجود دارند. او چهار شکل سرمایه را قائل است: اقتصادی (پولی، مالی، ثروت)، فرهنگی (قدرت شناخت و قابلیت استفاده از کالاهای فرهنگی مانند امکان مصاحبه در تلویزیون برای فرد)، اجتماعی (ارتباطات) و نمادین (منزلت، حیثیت، قابلیت هایی که فرد در اختیار دارد). از نظر او این سرمایه ها کنشگران را در مبارزه برای کسب جایگاه در فضای اجتماعی توانایی می بخشد. تقریباً همه نظریه پردازانی که اندیشه آنها مطرح شد، به ویژه ماکس وبر و بوردیو بر یک عامل کانونی که مفهوم قدرت است، تأکید دارند از این رو، خلاصه دیدگاه های نظریه پردازان فوق، در مورد عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی میان نسلی با مفهوم مرکزی قدرت و عرصه های مختلف آن با شاخص های قابل سنجش را در جامعه امروز تهران به صورت جدول بعد می توان دسته بندی و تلفیق کرد و در ادامه مدل تبیین نظری آن و فرضیه ها را ترسیم کرد:

جدول ۱. استنباط نظری عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی میان نسلی (متغیرها و شاخص ها)

عامل	متغیرها	شاخص ها
قدرت اجتماعی فرد و خانواده پدری (خلدون، دورکیم، وبر و بوردیو) (ریتزر، ۱۳۷۴: ۲۳-۲۲). (ملک، ۱۳۸۹: ۸۰).	میزان ارتباطات خانوادگی و خویشاوندی فرد و خانواده پدری (پارسونز، بوردیو، دورکیم)	- تعداد شماره های موجود در دفترچه تلفن یا گوشی تلفن همراه شخص و خانواده پدری از اعضای خانواده و اقوام و خویشاوندان -تعداد گفتگوهای حضوری صمیمانه و ملاقاتها بین اعضای خانواده و خویشاوندان - میزان شرکت در مراسم شادی و غم خویشاوندان

ادامه جدول ۱. استنباط نظرى عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعى ميان نسلى (متغيرها و شاخصها)

شاخصها	متغيرها	عامل
- تعداد شماره هاى موجود در دفترچه تلفن يا گوشى تلفن همراه شخص از دوستان و رفقا و همكاران - ميزان شركت در مراسم شادى و غم دوستان و همكاران و رفقا	گستره شبكه ارتباطى فرد و خانواده پدرى (بورديو)	
- عضويت پدر يا مادر در موسسات خيريه، عمومى و عام المنفعه - مورد مشورت مردم قرار گرفتن پدر و مادر	ميزان اشتهاى خانواده به نيكي و صلاح (ابن خلدون و وبر)	
- عضويت فرد در موسسات خيريه، عمومى و عام المنفعه - مورد مشورت مردم قرار گرفتن فرد - علاقه به مصاحبت با مردم، راه اندازى گروهها و دسته جات هميارى، كمك به مردم، لذت از شركت در شادى هاى مردم و حضور در ميان مردم، حفظ امانت مردم	ميزان اشتهاى فرد به نيكي و صلاح (ابن خلدون و وبر)	
- آشنائى فرد با اجدادش و گستره شبكه فاميلى و خانوادگى	اصل و نسب خانوادگى (وبر)	
- مدت اقامت پدر و مادر در شهر تهران	مدت اقامت خانواده در تهران (دوركيم)	
- تعداد خواهر و برادران فرد - در صورت متأهل بودن، تعداد فرزندان فرد	بعد خانوار فرد و خانوار پدرى (دوركيم)	
- فرزند چندم خانواده بودن	نوبت تولد فرد (دوركيم)	
- محل تولد فرد و پدر و مادر فرد كه آيا، تهران، مراكز استانهاى ديگر، روستا و يا ساير شهرها هستند.	محل تولد فرد و خانواده (دوركيم)	

ادامه جدول ۱. استنباط نظری عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی (متغیرها و شاخص‌ها)

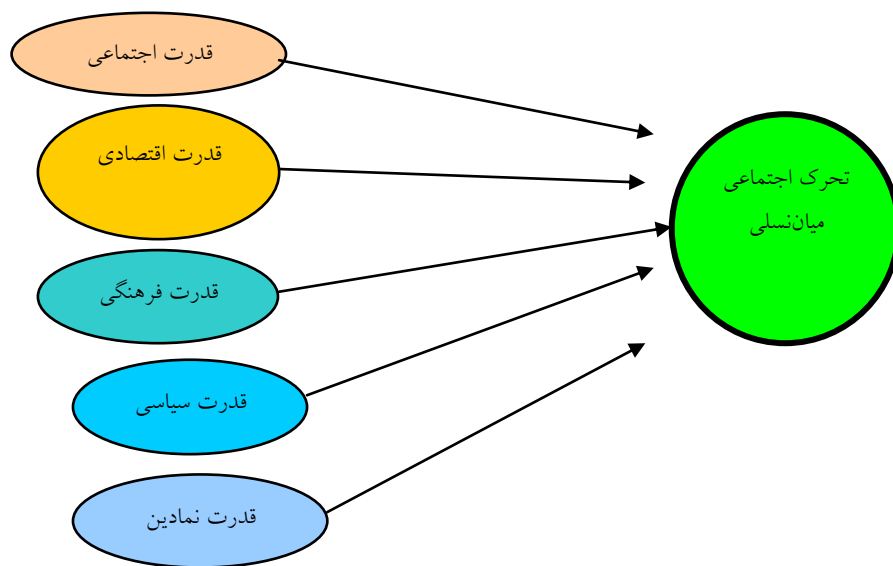
عامل	متغیرها	شاخص‌ها
	وضع تأهل (دورکیم)	- مجرد یا متأهل بودن
قدرت سیاسی فرد و خانواده پدری (وبر، پارسونز، خلدون، لسنسکی و دارندورف) (گی‌روشه، ۱۳۷۶: ۲۱۳).	ایدئولوژی مذهبی فرد و خانواده: میزان جانبداری از نظام جمهوری اسلامی در مقابل مخالفان داخلی و خارجی، میزان دفاع از ایدئولوژی حکومتی (پارسونز، خلدون، وبر، لسنسکی و دارندورف)	- عضویت و مشارکت پدر و مادر فرد در هر یک از تشکل‌های انقلابی، مذهبی، سیاسی داخلی موافق با نظام جمهوری اسلامی - عضویت و مشارکت فرد در هر یک از تشکل‌های انقلابی، مذهبی، سیاسی داخلی موافق با نظام جمهوری اسلامی
	وضع عضویت و تمایل فرد و خانواده به احزاب و گروه‌های سیاسی (وبر)	- تمایل خانواده پدری فرد به هر یک از جناح‌های سیاسی ایران - تمایل فرد به هر یک از جناح‌های سیاسی ایران
	وضع عضویت و میزان وابستگی فرد و خانواده به دیوان‌سالاری دولتی (وبر، خلدون و دارندورف)	- منصب اداری فرد و پدر و مادرش در دیوانسالاری
قدرت فرهنگی فرد و خانواده پدری (پارسونز، بوردیو، دورکیم، وبر و دارندورف) (غفاری، ۱۳۹۶)	برخورداری از مهارت فنی (پارسونز، دیویس و مور)	- گذراندن و داشتن مدرک تحصیلی دوره فنی و مهارت آموزی جانبی از سوی فرد، پدر و مادر
	اخلاق کار	- تعداد ساعات کار و تلاش فرد، پدر و مادر در شبانه روز
	برخورداری از علم و دانش بالا یا توانایی فکری (پارسونز، بوردیو)	- آخرین مدرک تحصیلی مادر و پدر و سال اخذ مدرک
	برخورداری از تخصص بالا (پارسونز، دورکیم، دارندورف و بوردیو)	- رشته تحصیلی و تخصص مادر و پدر
قدرت نمادین فرد (بوردیو و پارسونز) (ملک، ۱۳۸۹: ۶۹).	اخلاق کار (دورکیم، وبر، دیویس و مور، بوردیو)	- داشتن امتیاز و رتبه ای در هر یک از حوزه هنری، ورزشی، موسیقی، نقاشی، گویندگی، نویسندگی، شعر، مذهبی

ادامه جدول ۱. استنباط نظرى عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعى ميان نسلى (متغيرها و شاخصها)

شاخصها	متغيرها	عامل
	مرجعيت فرهنگى (پارسونز، بورديو)	
- برخوردارى فرد از حمايت هاى خانواده پدرى شامل، واحد مسكونى، خودرو، سهام، ماشين آلات و ابزارهاى توليدى، سرمايه نقدى، زمين و طبقه اجتماعى خانواده پدرى	دارايى موروثى (وبر، خلدون و دارندورف)، طبقه خانواده پدرى	قدرت اقتصادى خانواده پدرى (وبر، دارندورف و بورديو) (ملك، ۱۳۸۹: ۴۴).

جدول ۲. ابعاد و شاخصهاى سنجش ميزان تحرك اجتماعى ميان نسلى

شاخصها	ابعاد	متغير وابسته
نمره منزلت شغلى فرد و والدين در آغاز زندگى شغلى و در زمان اجراى اين تحقيق	منزلت شغلى فرد و والدين (ماركس، خلدون، وارنر، وبر، دوركيم، پارسونز)	ميزان تحرك اجتماعى ميان نسلى

فرضیات تحقیق

بر اساس چارچوب نظری و ابعاد پنج‌گانه عوامل مندرج در جدول (۱) و مدل تبیین نظری فرضیه های زیر تعیین شد:

۱. به نظر می‌رسد بین قدرت سیاسی فرد و خانواده پدری وی با میزان تحرک اجتماعی میان‌نسلی او ارتباط معنادار وجود دارد؛
۲. به نظر می‌رسد بین قدرت اجتماعی فرد و خانواده پدری با تحرک اجتماعی میان‌نسلی او ارتباط معنادار وجود دارد؛
۳. به نظر می‌رسد بین قدرت فرهنگی فرد و خانواده پدری با تحرک اجتماعی میان‌نسلی او ارتباط معنادار وجود دارد؛
۴. به نظر می‌رسد بین قدرت نمادین فرد و تحرک اجتماعی میان‌نسلی او ارتباط معنادار وجود دارد؛
۵. به نظر می‌رسد بین قدرت اقتصادی خانواده پدری با تحرک اجتماعی میان‌نسلی او ارتباط معنادار وجود دارد؛

تعریف مفاهیم و عملیاتی سازی متغیرها

تحرک اجتماعی میان‌نسلی

تحرک اجتماعی به معنای جابجایی افراد در پایگاه‌ها و قشرهای مختلف نظام سلسله مراتبی جامعه است. تحرک اجتماعی شامل دو نوع جزئی تر تحرک میان‌نسلی و تحرک درون‌نسلی است. از نظر کوئن، تحرک اجتماعی میان‌نسلی، مقایسه پایگاه اجتماعی پدر و مادر و فرزندان است (کوئن، ۱۳۷۰: ۲۶۲). در این تحقیق تحرک اجتماعی میان‌نسلی با استفاده از منزلت شغلی محاسبه می‌شود. منزلت شغلی پاسخگو و پدر و مادر وی با استفاده از ساختار تفصیلی طبقه‌بندی مشاغل مرکز آمار ایران رتبه‌بندی شده و مورد سنجش قرار می‌گیرد. تحرک میان‌نسلی اینگونه محاسبه شده است: (رتبه جایگاه شغلی کنونی فرد - رتبه جایگاه شغلی آخرین شغل والدین) + (رتبه و جایگاه شغلی فرد در آغاز زندگی شغلی - رتبه و جایگاه شغلی والدین در آغاز زندگی شغلی).

قدرت اجتماعى

به نظر وبر همه كسانى كه از احترام يا منزلت اجتماعى مشابه و يكسانى برخوردارند، داراى پايگاه يكسانى هستند. پايگاه برخلاف طبقه بستگى به قضاوت ديگران درباره منزلت فرد (چيزى كه ابن خلدون آن را اشتهاى به نيكي و صلاح مى نامد) دارد (ملك، ۱۳۸۹: ۶۰). در اين تحقيق قدرت اجتماعى از طريق شاخص هاى ميزان ارتباطات خانوادگى و خویشاوندى فرد و خانواده پدرى، گستره شبكه ارتباطى فرد و خانواده پدرى، ميزان اشتهاى خانواده فرد به نيكي و صلاح، ميزان اشتهاى فرد به نيكي و صلاح، اصل و نسب خانوادگى، مدت اقامت خانواده در تهران، بعد خانوار فرد و خانوار پدرى، نوبت تولد فرد، امتياز محل تولد فرد و خانواده، وضع تاهل سنجش مى شوند.

قدرت سياسى

از نظر وبر كليۀ قدرت هاى غير اقتصادى و غير اجتماعى در قدرت سياسى جمع مى شوند (بشيريه، ۱۳۷۶: ۵۴). قدرت سياسى معمولاً از طريق عضويت در گروه سازمان يافته سياسى اعمال مى شود. قدرت سياسى از طريق متغير ايدئولوژى مذهبى فرد و خانواده و در ابعاد زير مورد بررسى قرار مى گيرد. ميزان جانبدارى از نظام سياسى موجود در مقابل مخالفان داخلى و خارجى، ميزان دفاع از ايدئولوژى حكومتى، وضع عضويت و تمايل فرد و خانواده به احزاب و گروه هاى سياسى، وضع عضويت و ميزان وابستگى فرد و خانواده وى به ديوان سالارى دولتى.

قدرت فرهنگى خانواده:

بورديو و دارندورف از قدرت و سرمايه فرهنگى بحث به ميان آورده اند. از نگاه دارندورف قدرت تخصصى، فنى و علمى افراد و گروه ها كه امكان نظارت و كنترل آنها را بر منابع اقتصادى و سياسى و اجتماعى فراهم مى آورد به معناى قدرت فرهنگى است. از نگاه بورديو، سرمايه فرهنگى به تمرکز و انباشت انواع كالاهاى ملموس فرهنگى و نيز قدرت و توانايى در اختيار گرفتن اين كالاها و همچنين استعداد و ظرفيت فرد در شناخت و كاربرد اين وسايل گفته مى شود. مجموعه اى از روابط و معلومات و اطلاعات و امتيازات است كه فرد براى حفظ كردن يا بدست آوردن يك موقعيت از آن استفاده مى كند. از نگاه او سرمايه فرهنگى سه نوع تجسم يافته، عينى و نهادى شده دارد (بورديو، ۱۹۸۴: ۵۷ به نقل از غفارى، ۱۳۹۶). منظور از

قدرت فرهنگی در این تحقیق برخورداری پدر و مادر پاسخگو از مهارت فنی، اخلاق کار، برخورداری از علم و دانش بالایا توانایی فکری و برخورداری از تخصص بالاست.

قدرت یا سرمایه نمادین فرد

از نظر بوردیو سرمایه نمادین امکانات و قابلیت‌هایی است که به فرد توانایی غیر مادی و اقتصادی می‌دهد تا به پیشرفت‌های اقتصادی و اجتماعی نائل شود. مجموعه ابزارهای نمادین، حیثیت، احترام و قابلیت‌های فردی در رفتارها (کلامی و جسمانی) که فرد در اختیار دارد. سرمایه نمادین جزئی از سرمایه فرهنگی است و به معنای توانایی مشروعیت دادن، تعریف کردن و ارزش گذاردن است (بوردیو، ۱۹۸۴: ۱۲۱ به نقل از غفاری، ۱۳۹۶). از نظر او منزلت، حیثیت و اخلاق کار قابلیت‌های نمادینی است که فرد در اختیار دارد (ملک، ۱۳۸۹: ۸۰). در این پژوهش منظور از سرمایه نمادین اخلاق کار و مرجعیت فرهنگی است.

قدرت اقتصادی خانواده

در تعریف وبر و مارکس قدرت اقتصادی معنای مالکیت و دارایی مادی از قبیل سرمایه، ثروت مادی، پول، ابزار تولید، زمین، مسکن، لوازم و اشیاء قیمتی و غیره است (بشیریه، ۱۳۷۶: ۵۳). در این تحقیق دارایی موروثی و طبقه خانواده پدری فرد بعنوان قدرت اقتصادی خانواده سنجیده می‌شود.

روش‌های پژوهش

با رویکرد کمی، روش اصلی مورد استفاده در این تحقیق پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه همراه با پرسشگر بوده است. جامعه آماری شامل تمام شهروندان ۲۵ سال به بالای تهرانی در سال ۱۳۹۴ بود که با کسر جمعیت زیر ۲۵ سال، حجم جامعه آماری در این تحقیق حدود ۶۲۸۰۷۷۰ نفر بدست آمد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۱۲۰۰ نفر بود که در نهایت تعداد پرسشنامه‌های بدون نقص استخراج شده، ۱۰۵۰ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق احتمالی و از نوع خوشه‌ای چندمرحله‌ای اعمال شد. شهروندان مزبور در ۱۹ محله از ۷ منطقه از تهران متناسب با سطح برخورداری مناطق، مورد مطالعه قرار گرفتند. با توجه

تحرك اجتماعى ميان نسلى در بين شهروندان تهرانى ۲۱۷

به فقدان آمار جمعيت تفكيك شده مناطق در سال ۱۳۹۴ملاك جمعيت هر منطقه سرشمارى سال ۱۳۸۵ بوده است.

جدول ۴. نتايج فرآيند سه مرحله نمونه گيرى خوشه‌اى

دسته	منطقه نمونه	جمعيت هر منطقه نمونه در سال ۸۵	نسبت جمعيت	تعداد نمونه	اسامى محله هاى نمونه	آدرس بلوك هاى نمونه (حدود چهارگانه هر بلوك)
دسته فرا بهره مند	منطقه ۱	۳۷۹۹۶۲	۱۷,۳۷	۲۰۸	محموديه	خ. ولى عصر، خ. گودرزى، خ. مير شريفى، خ. ولى عصر
					ازگل	خ. سالار، خ. مهر، خ. محموديه، خ. مرداد ميدان ازگل، خ. شهيد هاشم ازگلى، خ. امير، خ. بيدستان دوم، ميدان ازگل
					پونك شمالى	بلوار كمالي، خ. فتح، خ. ولى عصر، بلوار كمالي
دسته فرا بهره مند	منطقه ۲	۶۰۸۸۱۴	۲۸	۳۳۶	طرشنت	خ. شهيد سلطان محمدى، خ. نورشهر، خ. شهيد قلاتى، خ. الهادى، خ. شهيد سلطان محمدى
					قاسمى	خ. شهيد قاسمى، خ. صادقى، خ. شهيد قاسمى
					سعادت آباد	خ. سعادت آباد، خ. ۳، خ. مرواريد، خ. ۵، خ. سعادت آباد
دسته ميان بهره مند	منطقه ۷	۳۱۰۱۸۴	۱۴,۱۸	۱۷۰	عباس آباد	خ. هويزه، خ. مرغاب، خ. سرمد، خ. هويزه
					نظام آباد	خ. شهيد مدنى، خ. خسروانى، خ. كرمى، خ. حسيني نژاد، خ. دهقان، خ. شهيد مدنى
					خ. سيدان جنوبى، چهار راه خسروى، خ. انصار الحسين، خ. شهيد امير كيائى؛ خ. سيدان جنوبى	

ادامه جدول ۴. نتایج فرآیند سه مرحله نمونه‌گیری خوشه‌ای

دسته	منطقه نمونه	جمعیت هر منطقه نمونه در سال ۸۵	نسبت جمعیت	تعداد نمونه	اسامی محله های نمونه	آدرس بلوک های نمونه (حدود چهارگانه هر بلوک)
منطقه ۱۴		۴۸۳۴۳۲	۲۲،۱۰	۲۶۴	شهرابی	خ.نبرد، بعد از تقاطع نبی اکرم، خ.همتی، خ.خیاط، خ.نبرد
					صد دستگاه	خ. شهید محمد رضا نجار محمودی، خ. حافظ، خ. شهید داود آبادی، خ. محمدی، خ. نجار محمودی
					چهارصد دستگاه	خ.بیدهندی، خ.شهید مستوفی، خ.اوجی، خ.سارک، خ.بیدهندی
						خ.شکوفه، خ.نورصالحی، خ.مفرح نژاد، خ.شکوفه
دسته فروبهره مند	منطقه ۱۳	۲۴۵۷۲۴	۱۱،۲۳	۱۳۴	زینبیه	خ.دوران، کوی زینبیه، بعد از هماهنگی با مدیر شهرک دومین بلوک

واحد تحلیل در این تحقیق نیز فرد است. در این شیوه نمونه‌گیری، دستیابی به واحدهای تحلیل، مستلزم انجام چندین مرحله نمونه‌گیری است، این مراحل شامل انتخاب مناطق نمونه، محلات نمونه، بلوک‌های نمونه، نمونه‌گیری از خانوارها در هر بلوک، انتخاب هر فرد از درون خانوار است. اعتبار صوری با بررسی کیفی ابزار از دیدگاه صاحب نظران در خصوص تناسب ویژگی ظاهری آن برای سنجش و جمع‌آوری داده از متغیرهای مورد بررسی با مراجعه به نظر سه داور ارزیاب طرح و تعدادی از همکاران نویسنده مسئول در گروه علوم اجتماعی واحد تهران شرق بدست آمد. برای بدست آوردن میزان پایایی سؤالات پرسشنامه از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد که با حذف برخی از گویه‌ها آلفای کل متغیرها حدود ۰/۷ بدست آمد که قابل قبول است.

يافته‌هاى پژوهش

در اين قسمت ابتدا يافته‌هاى توصيفى درباره سنجش متغيرهاى جمعيتى و زمينه‌اى و عوامل مؤثر بر تحرك و نيز اندازه‌گيرى ميزان تحرك اجتماعى ميان نسلى و ابعاد آن گزارش و پس از آن يافته‌هاى تحليلى ارائه مى‌شوند.

يافته‌هاى توصيفى سنجش متغيرهاى زمينه‌اى و جمعيتى

ميزان آشنائى افراد با اصل و نسب خانوادگى: در مجموع پاسخگويان بين ۰ تا ۸ پشت از اجداد خود را مى‌شناختند، ميانگين اين متغير ۱/۸ از حداكثر نمره كه ۱۲ بوده بدست آمده است. اكثر پاسخگويان اظهار داشته‌اند كه خانواده و فاميل گسترده‌اى ندارند.

مدت اقامت پدر و مادر در تهران: ميانگين مدت اقامت در تهران ۴/۳ از حداكثر ۱۰ سال بوده است. يعنى مى‌توان گفت، مدت اقامت خانواده پاسخگويان در تهران در حد كم و اغلب مهاجر بودند.

بعد خانوار فرد و خانوار پدرى شهروندان: ميانگين يا بعد خانوار ۷ از حداكثر ۲۰ نفر بدست آمد. جمع بعد خانوار فرد و خانوار پدرى پاسخگويان در حد متوسط قرار دارد.

امتياز محل تولد فرد و خانواده شهروندان: (۷۴,۴ درصد) در تهران و ۲۶۷ نفر (۲۵,۶ درصد) استانها و شهرهاى ديگر بوده‌اند. بنا بر اين اكثر پاسخگويان در شهر تهران متولد شده‌اند.

وضع تاهل شهروندان: از ۱۰۲۳ پاسخگو كه به گزينه‌هاى مربوط به وضع تاهل پاسخ داده‌اند، ۷۶۱ نفر (۷۴,۴ درصد) متأهل، ۱۹۶ نفر (۱۹,۲ درصد) ازدواج نكرده و ۲۹ نفر (۲,۸ درصد) بدون همسر در اثر فوت و ۳۷ نفر (۳,۶ درصد) بدون همسر در اثر طلاق بوده‌اند.

وضعيت جنس نمونه مورد مطالعه: از ۱۰۵۴ پاسخگو ۵۱۹ نفر (۴۹,۲ درصد) زن و ۵۳۵ نفر (۵۰,۸ درصد) مرد بوده‌اند.

وضعيت سن پاسخ دهندگان: ميانگين اين متغير ۴۱ از حداكثر سن كه ۸۵ بود بدست آمد.

توصیف نتایج سنجش انواع قدرت و سرمایه در شهروندان شهر تهران

نتایج نشان می‌دهد قدرت اجتماعی در حد زیاد، قدرت نمادین در حد متوسط، قدرت سیاسی و قدرت اقتصادی در حد خیلی کم و قدرت فرهنگی خانواده نیز در حد اندک بدست آمده است.

جدول ۵. آمار توصیفی و توزیع نسبی نتایج سنجش انواع قدرت و سرمایه در شهروندان ساکن تهران

عامل	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	بیشینه	نتیجه
قدرت اجتماعی	۳/۲	۱۰/۱	۲۲/۲	۶۰/۷	۴/۸	۶/۶	۱۰	زیاد
قدرت سیاسی	۶۸/۷	۱۹/۷	۷/۸	۳/۵	۹	۵	۳۴	خیلی کم
قدرت فرهنگی	۶	۷۳/۴	۱۴/۷	۳/۴	۱	۵	۱۶	خیلی کم
قدرت نمادین	۰	۳/۸	۹۱/۸	۱/۸	۳	۸/۲	۱۶	متوسط
قدرت اقتصادی	۱۰	۶۰/۷	۲۶/۷	۱/۶	۱	۳	۶	خیلی کم

توصیف نتایج سنجش تحرک اجتماعی میان‌نسلی شهروندان تهرانی

با توجه به تعریف عملیاتی این متغیر برای اندازه‌گیری آن با ملاک شغل از چندین تکنیک استفاده شد. یک تکنیک که در تحقیقات مشابه نیز اعمال شده است با ملاک قرار دادن جایگاه و منزلت شغلی افراد، تحرک میان‌نسلی اینگونه محاسبه شده است: (جایگاه شغلی کنونی فرد - جایگاه کنونی یا آخرین شغل والدین) + (مرتب و جایگاه شغلی فرد در آغاز زندگی شغلی - مرتبه و جایگاه شغلی والدین در آغاز زندگی شغلی). در این تحقیق منزلت شغلی پاسخگو و پدر وی با استفاده از جدول ساختار تفصیلی طبقه‌بندی مشاغل ایران که بوسیله مرکز آمار ایران انجام شده در هفت طبقه رتبه‌بندی شده و مورد سنجش قرار گرفته‌اند. نتیجه سنجش فاصله‌ای این متغیر در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۶. نتايج آمار توصيفى تحرك اجتماعى ميان نسلى

متغير وابسته	حداقل	حداكثر	ميانگين
تحرك اجتماعى ميان نسلى	-۸	۱۲	۱/۷۰۶

اندازه تحرك اجتماعى ميان نسلى در شهر تهران

$$۱۲ = (۷-۱) + (۷-۱) \text{ حداكثر نظرى تحرك ميان نسلى (صددردصت تحرك صعودى)}$$

$$-۱۲ = (۱-۷) + (۱-۷) \text{ حداقل نظرى تحرك ميان نسلى (صددردصت تحرك نزولى)}$$

$$۰ = (۷-۷) + (۷-۷) \text{ جامعه بى تحرك (بدون تحرك)}$$

۱/۷ = میانگین تحرك اجتماعى ميان نسلى در شهر تهران بر اساس نتايج اين پژوهش.

باتوجه به نتايج جدول (۶)، در شهر تهران تحرك اجتماعى ميان نسلى وجود دارد و تحرك ميان نسلى شهروندان در تهران از نوع تحرك صعودى يا رو به بالا است. میانگين نشان مى دهد که بطور متوسط هر شهروند حدود دو نمره از مجموع حداكثر ۱۲ نمره تحرك اجتماعى ميان نسلى صعودى را بدست آورده است که اگر هر دو عدد بطور نسبي از صد در نظر گرفته شود، $(۱۰۰ = ۱۲) \times (۱/۷ = ۹)$ هر يك از شهروندان تهرانى بطور متوسط از ۲۰ درصد تحرك اجتماعى ميان نسلى صعودى برخوردارند، يعنى در مقايسه با پدرانشان بيست در صد پيشرفت شغلى داشته اند. اجراى عمليات آمارى نشان داد، حذف جمعيت زنان نيز تغييرى در ميزان تحرك اجتماعى ميان نسلى ايجاد نمى کند.

تكنيك ديگر سنجش تحرك اجتماعى ميان نسلى، محاسبه آن از طريق مقايسه جدول رتبه منزلت شغلى هفتگانه فرزندان با پدران است. نتايج نشان مى دهد ۸۷ درصد شهروندانى که از تحرك اجتماعى متوسط به پايين برخوردار بودند، پدرانشان نيز در همين وضعيت قرار داشتند و ۱۳ درصد بقيه پدران شهروندان از وضعيت شغلى بالاترى برخوردار بودند. در مقابل ۵۷ درصد شهروندانى که از مرتبه شغلى بالاتر از متوسط قرار گرفته اند، پدرانشان نيز در همين وضعيت قرار داشتند و ۴۳ درصد از پدران از وضعيت شغلى پايين ترى برخوردار بودند. اين نتيجه نشان مى دهد که در شهر تهران، حدود ۳۰ درصد تحرك اجتماعى ميان نسلى رو به بالا (صعودى) وجود دارد.

سومین تکنیک سنجش تحرک اجتماعی میان‌نسلی، مقایسه میانگین آخرین منزلت شغلی شهروندان با آخرین منزلت شغلی پدرانشان است (بدون لحاظ کردن جمعیت زنان) که نتایج نشان می‌دهد، میانگین منزلت فعلی شهروندان نسبت به میانگین آخرین منزلت شغلی پدرانشان حدود ۱۸ درصد رشد داشته است.

جدول ۷. جدول دوبعدی تحرک اجتماعی میان‌نسلی

جمع	آخرین شغل پدر فرد در زمان انجام پژوهش							آخرین شغل فرد
	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
جمع	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۴۱	۰	۰	۳	۴	۱۴	۹	۱۱	۱
۷۲	۲	۵	۴	۹	۱۰	۲۷	۱۵	۲
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۳
۲۸۰	۱۷	۲۷	۴۰	۵۶	۴۶	۴۹	۴۵	۴
۲۰۴	۲۴	۲۸	۵۴	۳۰	۱۷	۲۱	۳۰	۵
۱۸۴	۲۴	۴۰	۴۲	۲۰	۱۲	۲۶	۲۰	۶
۹۴	۲۲	۲۶	۱۵	۹	۸	۶	۸	۷
۸۷۶	۸۹	۱۲۶	۱۵۸	۱۲۸	۱۰۸	۱۳۸	۱۲۹	جمع

آزمون فرضیه‌ها و تحلیل ارتباط همبستگی تحرک اجتماعی میان‌نسلی با انواع قدرت و سرمایه

جدول ۸. نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین تحرک اجتماعی میان‌نسلی با انواع قدرت و سرمایه

متغیر	نوع آزمون	قدرت اقتصادی	قدرت نمادین	قدرت فرهنگی	قدرت سیاسی	قدرت اجتماعی
تحرک اجتماعی میان‌نسلی	پیرسون (r)	۰/۱۰	۰/۰۲۸	-۰/۰۳۶	۰/۰۸۴	۰/۰۰
	سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۴۵	۰/۷۷	۰/۰۱	۰/۹۳

با استنباط از وبر، پارسونز، ابن خلدون، لسنکی و دارندورف این فرضیه مطرح شد که بین قدرت سیاسی و میزان تحرک اجتماعی میان‌نسلی ارتباط معنادار وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد ارتباط قدرت سیاسی و تحرک اجتماعی میان‌نسلی معنادار است و فرضیه تحقیق تأیید می‌شود.

جهت ارتباط نیز مثبت و مستقیم، اما شدت آن ضعیف است، بدین ترتیب شهروندانی که قدرت سیاسى بیشتری دارند، تحرك اجتماعى رو به بالای بیشتری نیز دارند.

در نظریه‌های وبر، دارندورف و بوردیو این گزاره‌ها تعبیه شده که بین قدرت اقتصادى خانواده و میزان تحرك اجتماعى ارتباط معنادار وجود دارد. بر اساس نتایج ارتباط قدرت اقتصادى خانواده و تحرك اجتماعى میان نسلى معنادار است و فرضیه تأیید می‌شود. جهت این ارتباط مثبت و مستقیم است، ولی شدت ارتباط در حد ضعیف است، بنابراین هر چه سرمایه و قدرت اقتصادى شهروندان تهرانى بالاتر باشد تحرك اجتماعى میان نسلى آنان هم بیشتر است.

استنباط شد بر اساس اندیشه‌های ابن خلدون، دورکیم، وبر و بوردیو بین قدرت اجتماعى و تحرك اجتماعى میان نسلى ارتباط معنادار وجود دارد، اما با توجه به نتایج بدست آمده از این تحقیق فرضیه تأیید نمی‌شود، بنابراین بین قدرت اجتماعى و تحرك اجتماعى میان نسلى ارتباطى وجود ندارد.

همچنین از نظریه‌های پارسونز، بوردیو، دورکیم، وبر و دارندورف این فرضیه استخراج شد که بین قدرت فرهنگى و تحرك اجتماعى میان نسلى ارتباط معنادارى وجود دارد، با توجه به نتایج بدست آمده فرضیه تأیید می‌شود، پس بین قدرت فرهنگى و تحرك اجتماعى میان نسلى رابطه‌ای وجود ندارد.

بر اساس نظریه بوردیو و پارسونز می‌توان بین قدرت نمادین و تحرك اجتماعى میان نسلى ارتباط معنادار فرض گرفت، اما با توجه به نتایج بدست آمده فرضیه تأیید نمی‌شود. بنابراین بین قدرت نمادین و تحرك اجتماعى میان نسلى ارتباطى وجود ندارد.

جدول ۹. ضریب همبستگی پیرسون بین تحرك اجتماعى میان نسلى با برخی متغیرهای دیگر

متغیر	نوع آزمون	مدت اقامت خانواده در تهران	امتیاز محل تولد فرد و خانواده	وضعیت تاهل	نوبت تولد	اصل و نسب خانوادگی	داشتن شبکه فامیلی گسترده	بعد خانوار فرد و خانواده پدری
تحرك اجتماعى	پیرسون (r)	-۰/۰۸۹	۰/۱۶	-۰/۰۹۱	۰/۰۵۴	۰/۰۴۵	۰/۰۹۴	۰/۰۳۷
میان نسلى	سطح معنادارى	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۱	۰/۱۲	۰/۲۰	۰/۰۰	۰/۳۰

بررسی نتایج اجرای ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد، مدت اقامت خانواده در تهران، محل تولد فرد و پدر و مادرش (با توجه به وزن دادن و شبه فاصله‌ای نمودن آن)، داشتن شبکه فامیلی گسترده و وضعیت تأهل با تحرک اجتماعی میان‌نسلی دارای همبستگی معنادارند اما نوبت تولد و بعد خانوار و اصل و نسب خانوادگی با تحرک اجتماعی میان‌نسلی ارتباطی ندارند.

تحلیل آثار مستقیم عوامل بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی

اجرای رگرسیون چندمتغیره نشان می‌دهد هیچ کدام از متغیرهای قدرت اجتماعی، قدرت فرهنگی، قدرت نمادین، قدرت سیاسی و قدرت اقتصادی تاثیر مستقیمی بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی ندارند اما تعدادی از متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی دیگر دارای تاثیرات مستقیم بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی بودند که نتایج در جدول بعد ملاحظه می‌شود.

جدول ۱۰. ضرایب رگرسیون مرتبط با مدل پیش‌بینی‌شده

منبع تغییرات		جدول ضرایب		مقادیر
سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد شده بتا	ضرایب B (عدد ثابت a)	
۰/۱۶	۱/۴۰		۱/۰۲۳	
۰/۶۳	۰/۴۷	۰/۰۱۸	۰/۰۴۹	اصل و نسب خانوادگی
۰/۰۲۷	۲/۲۲	۰/۰۸۳	۰/۶۳۱	داشتن شبکه فامیلی گسترده
۰/۲۹	۱/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۸۸	نوبت تولد
۰/۰۲۳	-۲/۲۸	۰/۰۸	-۰/۴۴	وضعیت تأهل
۰/۰۰	۳/۴۷	۰/۱۵	۰/۲۱	امتیاز محل تولد فرد و پدر و مادر
۰/۱۳	-۱/۴۸	۰/۰۶	-۰/۲۱	بعد خانوار فرد و خانوار پدری
۰/۷۱	-۰/۳۶	۰/۰۱	-۰/۰۲	مدت اقامت خانواده در تهران

میزان ضریب تعیین به دست آمده برابر است با $R^2 = ۰/۰۴۲$ است و نشان می‌دهد که خط رگرسیون به میزان ۰/۰۴۲ درصد توانایی تبیین پراکندگیهای تحرک اجتماعی میان‌نسلی

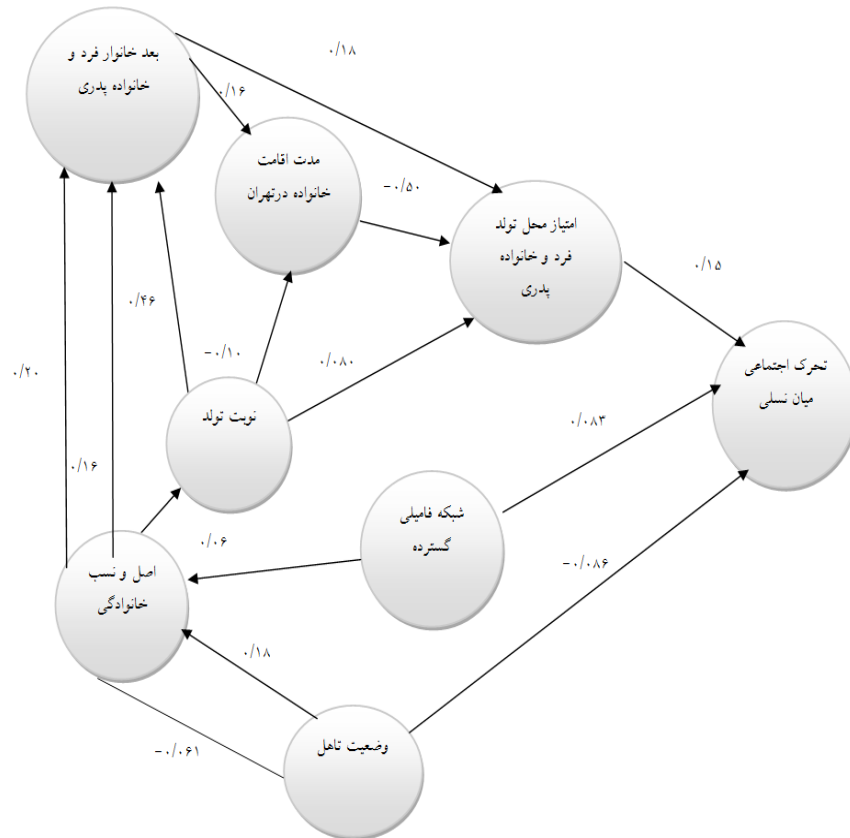

براساس تغييرات ساير متغيرها را دارد. در فاصله ۹۵ درصد اطمینان سطح معنادارى برابر با صفر بود، بنابراین خط رگرسیون توانايى تبیین ضعيف پراکندگى‌هاى متغير وابسته برحسب تغييرات متغيرهاى امتیازمحل تولد فرد و خانواده پدری، وضعیت تأهل و داشتن شبکه فامیلی گسترده را دارد.

تحليل تاثيرات غير مستقيم عوامل مختلف بر تحرك اجتماعى ميان نسلى

تحليل مسير به منظور مشخص کردن سهم تأثیر غير مستقيم هر يك از عوامل بر متغير وابسته با لحاظ کردن تقدم دربين آنها استفاده می‌شود. نتایج رگرسیون چند متغيره نشان داد كه شبکه فامیلی گسترده، وضعیت تأهل، امتیاز محل تولد فرد و خانواده پدری او بر تحرك اجتماعى ميان نسلى شهروندان تهرانى به طور مستقيم تأثیر داشته است. اما اصل و نسب خانوادگى، نوبت تولد، بعد خانوار فرد و خانواده پدری و مدت اقامت خانواده در تهران معنادار نبوده و تأثیر مستقیمی بر تحرك اجتماعى ميان نسلى نداشته‌اند. پس از اجرای تکنیک‌هاى تحليل مسير در نهایت مشخص شد كه چهار متغير اجتماعى ديگر شامل نوبت تولد، مدت اقامت خانواده در تهران، بعد خانوار فرد و خانواده و اصل و نسب خانوادگى بر تحرك اجتماعى ميان نسلى شهروندان تهرانى تأثیر غير مستقيم دارند كه با تلفیق متغيرهاى داراى تاثيرات مستقيم و متغيرهاى داراى تاثيرات غير مستقيم مدل تجربى عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعى ميان نسلى با ضرایب بتا بدست آمد.

مدل تجربی عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی شهروندان تهرانی

بحث و نتیجه‌گیری

تحرک اجتماعی عمودی شاخص توسعه انسانی است و نبود آن علامت انسداد اجتماعی است. در این مقاله تلاش شد تا میزان تحرک اجتماعی ساکنان تهران و عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی به عنوان مسئله اجتماعی شناسایی شود. عواملی چون قدرت اجتماعی، قدرت نمادین و قدرت فرهنگی تأثیری بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی نداشتند، هرچند ارتباط همبستگی میان قدرت سیاسی و قدرت اقتصادی با تحرک اجتماعی تأیید شد. برخی شاخص‌های قدرت و سرمایه اجتماعی مانند شبکه فامیلی گسترده، وضعیت تأهل، امتیاز محل تولد فرد و خانواده پدری، اصل و نسب خانوادگی، نوبت تولد، بعد خانوار فرد و خانواده پدری و مدت اقامت

خانواده در تهران تاثيرات مستقيم و غير مستقيم بر تحرك اجتماعى ميان نسلى شهروندان كلان شهر تهران داشته‌اند.

نتايج اين تحقيق نظريه‌هاى وير، پارسونز، ابن خلدون، لنسكى و دارندورف مبنى بر ارتباط قدرت سياسى با تحرك اجتماعى ميان نسلى را تايد مى‌كند. همچنين بخشى از نظريه‌هاى وير، دارندورف و بورديو كه از آن استنباط ارتباط همبستگى بين قدرت اقتصادى خانواده با ميزان تحرك اجتماعى بعمل آمد تايد شد. بنابر اين قدرت اقتصادى و قدرت سياسى و تحرك اجتماعى در ساكنان شهر تهران با هم پيوند داشته است. تمكّن اقتصادى و وابستگى به ساختار و نظام سياسى با تحرك اجتماعى ميان نسلى همبستگى دارد.

همچنين نتايج نشان مى‌دهد اجراى ضريب همبستگى پيرسون و اسپيرمن در تعيين رابطه همبستگى ميان متغيرهاى زمينه‌اى و تحرك اجتماعى ميان نسلى برخى از مؤلفه‌هاى نظرى اميل دوركيم در بعد قدرت و سرمايه اجتماعى را هم تايد كرده است، چرا كه ميان مدت اقامت خانواده در تهران، امتياز محل تولد فرد و پدر و مادرش، داشتن شبكه فاميلى گسترده و وضعيت تأهل با تحرك اجتماعى ميان نسلى همبستگى معنادارى وجود دارد. علاوه بر آن امتياز محل تولد پاسخگويان و پدر و مادرشان بيشترين تاثير مستقيم و مثبت را بر تحرك اجتماعى ميان نسلى داشته است، يعنى هرچه محل تولد فرد و محل تولد پدر و مادرش از تهران و مراکز استان‌ها به سمت شهرهاى كوچك و نقاط روستايى متمايل مى‌شود، منزلت شغلى و تحرك اجتماعى آنان بيشتر مى‌شود، به عبارت ديگر به نظر مى‌رسد شهرستانى بودن و منشا روستايى داشتن - هرچند سرمايه نمادين و فرهنگى خانوادگى قابل توجهى نداشتند - علت مهم تحرك اجتماعى ميان نسلى در شهر تهران است. برخى از جامعه‌شناسان مهاجرت گروه‌هاى روستايى را به شهرها و تغيير شغل، افزايش درآمد و تحصيلات را از عوامل مؤثر تحرك اجتماعى مى‌دانند و عقیده دارند كه يك يا چند عامل از عوامل مذکور مى‌تواند باعث بالا رفتن افراد در قشرهاى اجتماعى شود (لاروك، ۱۳۴۶: ۵۵). اين نتيجه با آنچه دوركيم در نظريه خود تحت عنوان مهاجرت و رقابت از آن ياد مى‌كند، هماهنگى دارد. اين نتيجه با برخى از نتايج تحقيق معصومى راد (۱۳۹۰) نيز هماهنگى دارد. تحقيق او نشان داد كه خانواده‌هاى طبقات بالا اخلاق كار ضعيفى را در فرزندان خود درونى كرده‌اند و برخلاف آن‌ها فرزندان متعلق به طبقات پايين واجد مقادير بالاترى از

ارزش‌ها، عادات و خلق و خوی معطوف به پیشرفت و ارتقا هستند. همین عامل باعث شده که تحرک اجتماعی چه درون‌نسلی و چه بین‌نسلی در بین فرزندان متعلق به طبقات پایین شایع‌تر باشد و بخش وسیعی از افراد متعلق به این طبقات قادر شدند، منزلت شغلی خود را بهبود بخشند. طبقات پایین‌تر ارزش و بهای بیشتری به موفقیت، کار و تلاش، تحصیل دانش و حرفه و تخصص قائلند و در اثر گسترش امکانات آموزشی و فرصت‌های فرهنگی در جامعه توانسته‌اند به مدارج بالایی از سرمایه فرهنگی نیز دست یابند. این نتیجه می‌تواند زنگ خطری برای شهرنشینی باشد که هر چند نوعی فرصت برای کیفیت زندگی است اما می‌تواند به بازدارنده تحرک اجتماعی تبدیل شود. دقت در نتایج تحقیق نشان می‌دهد، مجرد بودن نیز عامل قابل توجهی در کسب منزلت‌های شغلی و اجتماعی در شهر تهران بوده است. متغیر وضع تأهل نیز مورد توجه دورکیم بود. داشتن شبکه فامیلی گسترده سومین عامل تاثیرگذار بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی بدست آمده است. به ازای گسترده‌شدن شبکه فامیلی شهروندان مقادیری نیز بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی آنان افزوده می‌شود. در نهایت تحقیق نشان می‌دهد که چهار متغیر اجتماعی دیگر شامل نوبت تولد، مدت اقامت خانواده در تهران، بعدخانوار فرد و خانواده اصل و نسب خانوادگی بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی شهروندان تهرانی تاثیر غیر مستقیم دارند. اصل و نسب خانوادگی از متغیرهای تعیین کننده تحرک اجتماعی است که در نظریه پایگاه اجتماعی ماکس وبر مورد تأکید قرار دارد. از مجموع هفت عاملی که به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر تحرک اجتماعی میان‌نسلی تاثیرگذار بودند دو متغیر نظریه ماکس وبر و پنج متغیر نظریه امیل دورکیم را تأیید می‌کنند.

غفاری (۱۳۹۶) سرمایه تجسم‌یافته و زارع و لطفی (۱۳۹۲)، مقدس (۱۳۷۴)، خدابنده لو (۱۳۷۲) تحصیلات و آموزش را مؤثر و مرتبط با تحرک اجتماعی میان‌نسلی بدست آوردند که عوامل مؤثر بر تحرک اجتماعی در شهر تهران در این پژوهش با هیچ یک از این پیشینه‌ها سازگار نبود و وضعیت متفاوتی داشت و کمتر بر ملاک صلاحیت و شایستگی‌های فردی و اجتماعی متکی بوده است.

بر اساس نتایج این پژوهش، فقط ۳۰ درصد مردم تهران تحرک اجتماعی میان‌نسلی صعودی داشته‌اند که میانگین آن در دامنه‌ای از صفر تا ۱۰۰، برابر با ۲۰ بوده است. برخی مطالعات پیشین

اندازه‌هاى بيشتر و برخى درصدهاى مشابهى گزارش کرده‌اند. نتايج اين تحقيق دستاوردهاى خدابنده لو که اين نوع تحرك را در بين ۴۰ درصد از شهروندان کرمانشاه گزارش می‌کند و نتايج پژوهش زارع و لطيفى که اين متغير را در کرمانشاه حدود ۱۹ درصد گزارش کرده‌اند تا حدودى پشتيبانى می‌کند اما با نتايج معصومى راد و غفارى که به ترتيب در تهران و گرگان تحرك اجتماعى را ۵۰ و ۶۷ درصد گزارش کرده‌اند، مغايرت دارد. تفاوت درصدها می‌تواند ناشى از تفاوت دوره‌ى زمانى پژوهش و تفاوت در جامعه آمارى و همچنين تفاوت در سنجش نوع الگو و نوع روند تحرك اجتماعى باشد. به هر صورت به نتايج اين قليل پژوهش‌هاى پيشين بايد با احتياط نگرىست چرا که نتيجه حاصل از تحرك اجتماعى ۱۰۵۴ نفر در شهر تهران در پژوهش ما بسيار پايين بدست آمده است.

همانگونه که نتايج نشان داد انواع سرمايه و قدرت هيچ اثرى بر تحرك اجتماعى ميان‌نسلى در شهر تهران نداشت. منشأ روستايى ارتقايفتگان اين احتمال را بوجود می‌آورد که ممکن است اقتصاد نفتى و زد و بندها و فساد ادارى و يا قدرت و سرمايه روان‌شناختى، از عوامل مؤثر بر تحرك اجتماعى باشد که بايد در آينده مورد توجه پژوهشگران ديگر قرار گيرد.

تحرك اجتماعى بيشتر با نمره منزلت شغلى بدست می‌آيد و توافق نظر محكمى روى امتياز منزلت‌ها وجود ندارد. بسيارى از پژوهشگران مشاغل را بر حسب منزلت آنها طبقه‌بندي می‌کنند و بعضى بيشتر بر پاداش‌هاى اقتصادى مشاغل تأکيد می‌ورزند، در نتيجه طبقه‌بندي متفاوتى از مشاغل ارائه می‌شود و بدین ترتيب نتايج مطالعات مختلف تحرك و طبقات اجتماعى با هم يکسان نيستند. از سوى ديگر بسيارى از سرمايه‌داران را نمی‌توان با توجه به مشاغل آنان بازشناخت. زيرا شغل يک فرد ضرورتاً معرف حجم پول، ثروت و سرمايه او نيست. از سوى ديگر رتبه و منزلت خانه‌دارى هنوز داراى ابهام است. بنا بر اين پيشنهادهای پژوهشگران و دستگاه‌هاى ادارى نسبت به تعيين نمره منزلت اجتماعى انواع مشاغل اقدام کنند.

تولد در روستا و شهرهاى کوچک بر تحرك اثر مستقيم داشت، بنا بر اين پاسخ اين پرسش که آيا سخت‌کوشى و انگيزه موفقيت و رقابت در متولدین روستاها و شهرستان‌ها تاثيرگذار بوده و يا اين مسئله که والدين تهران‌نشينان به اندازه کافى در گذشته از تحرك اجتماعى و منزلت شغلى برخوردار شدند و اکنون در منزلت‌هاى بالاي شغلى قرار دارند و بنا بر اين فرزندان آنان

نمی‌توانند فاصله معناداری با آنان داشته باشند، تاثیرگذار بوده با پژوهش و مقایسه منزلت شغلی متولدین روستاها و شهرهای کوچک با منزلت شغلی شهر نشینان بدست می‌آیند که تعمیم این نتیجه به کل جامعه نیازمند تکرار این پژوهش در تهران و سایر شهرها و جوامع روستایی است. مرور مطالعات پیشین نشان داد اندک پژوهش‌ها در گذشته با رویکرد و روش کمی انجام شده است. پژوهشگران باید با انجام پژوهش‌های گسترده کمی و به ویژه کیفی عوامل دقیق و عمیق تحرک اجتماعی در ایران را بیابند.

منابع

- استانداری تهران. (۱۳۹۲). سالنامه آماری استان تهران- ۱۳۹۱، تهران: استانداری تهران، معاونت برنامه ریزی و اشتغال، دفتر آمار و اطلاعات .
- اکبری خنجی، نظام. (۱۳۸۲). مهاجرت و سازگاری. شیراز: انتشارات نوید شیراز.
- آرون، ریمون. (۱۳۷۰). مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
- بشیریه، حسین. (۱۳۷۶) جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: نشر نی.
- جوادی یگانه، محمدرضا و زینب فاطمی امین و مجید فولادیان. (۱۳۹۰) «بررسی تطبیقی شاخص تنبلی در ایران و کشورهای جهان و برخی راه حل‌ها» راهبرد فرهنگ، سال سوم شماره دوازدهم و سال چهارم شماره سیزدهم. صص ۱۱۱-۱۳۴.
- خدابنده‌لو، سعید. (۱۳۷۲). تحرک اجتماعی (بین نسلی): مطالعه موردی شهر کرمانشاه، به راهنمایی مسعود چلبی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- رحیمی زاده، فائزه. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر تنبلی اجتماعی دانشجویان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده پردیس نیمه حضوری
- روشه، گی. (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران نشر تبیان.

- ریتزر، جورج. (۱۳۷۴). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- زارع، بیژن و لطفی، مهوش. (۱۳۹۲). بررسی عوامل اجتماعى مؤثر بر تحرك اجتماعى بین نسلى شهر کرمانشاه، مجله ی مسائل اجتماعى ایران، سال چهارم، شماره ی ۱، صص ۱۱۳-۱۳۹
- سراقى، عیسی؛ ابوالفتحی، داریوش و ملکی، حسین. (۱۳۸۸). فرآیند جهانی شدن و تأثیر آن بر روند شهرنشینی در کلان شهرهای کشورهای در حال توسعه (نمونه موردی: کلان شهر تهران). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی ج ۱۰، ش ۱۳، صص ۱۳۹-۱۷۲
- فیروزجائیان، علی اصغر، شریفی مقدم، پرویز. (۱۳۹۶). تحلیل تنبلی دانشگاهی به مثابه تنبلی اجتماعى در میان دانشجویان دانشگاه مازندران. جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۸، شماره ۴ صص ۷۰-۵.
- غفاری، زهرا. (۱۳۹۶). تأثیر سرمایه فرهنگی تجسم یافته (ذهنی) بر تحرك اجتماعى میان‌نسلى (مورد مطالعه: شهروندان ۳۰ تا ۵۴ ساله شهر گرگان)، فصلنامه توسعه اجتماعى (توسعه انسانی سابق)، دوره ۱۱، شماره ۴، صفحات ۲۰۶-۱۸۳.
- کوزر، لوئیس. (۱۳۷۰). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- کوئن، بروس. (۱۳۷۰). درآمدی بر جامعه شناسی، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران نشر توتیا.
- گرپ، ادوارد. (۱۳۷۳). نابرابرى اجتماعى، دیدگاه نظریه پردازان کلاسیک و معاصر، ترجمه محمد سیاهپوشان و احمدرضا غروی‌زاده، انتشارات معاصر.
- لاروک، پی بیر. (۱۳۴۶). طبقات اجتماعى، ترجمه ایرج علی آبادی، تهران، چاپ جیبی.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۱). گزیده نتایج سرشماری عمومی، نفوس و مسکن ۱۳۹۰، به نقل از www.amar.org.ir
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعى و فرهنگى ایران، تهران: سازمان برنامه و بودجه.

- معصومی راد، رضا. (۱۳۹۰). عوامل فرهنگی مؤثر بر تحرک اجتماعی «مطالعه موردی در بین مردان ۳۵ تا ۶۴ ساله شهر تهران» رساله دکتری جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران .
- مقدس، علی اصغر. (۱۳۷۴). بررسی تحرک طبقاتی و منزلت شغلی در شهر شیراز و بوشهر، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- ملک، حسن. (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری‌های اجتماعی، تهران، دانشگاه پیام نور.
- موسوی، کمال الدین، جوادی، سمانه سادات. (۱۳۹۷). بررسی نقش استفاده از اینترنت در میزان بروز عادات و خصلت های منفی فرهنگی: مطالعه موردی شهر کاشان. فصلنامه مطالعات رسانه های نوین، سال، چهار شماره ۲۴۹ صص ۱۴- ۲۸۱
- Kano. H. (1978). City Development and occupational change in Iran:A case study Of Hamadan,in the Developing economies, Vol.2.
- Misagh ,Parsa .(2000). States, Ideologies and Social Revolutions: A Comparative Analysis of Iran , Nicaragua and the Philippines , Cambridge: Cambridge University Press.